

Westerkerk 6 oktober 2024

De eerste zondag van oktober is een paar jaar na de 2^e wereldoorlog en de diep ingrijpende ervaringen van de Holocaust uitgeroepen tot Israëlzondag. De bedoeling kortweg: 1. Gestalte geven aan de liefde voor het volk Israël en 2. Bezinning op de relatie van de kerk met Israël. Eerlijk gezegd ben ik er altijd met een boogje omheen gelopen. Ik begrijp de bedoeling, maar de uitwerking ervan vind ik uiterst ingewikkeld. Want voordat je het weet doe je mee in het koor van de simplistische opvattingen, of erger, van een door een bepaalde Bijbelopvatting ingevulde kijk op de verhoudingen in het Midden-Oosten die wegkijkt bij het schrikbarende onrecht, haat en geweld dat sinds de oprichting van de staat Israël door alle partijen gevoed wordt. Met als absoluut dieptepunt de ellende waar we nu middels de afstand van onze beeldschermen kennis van nemen – als je al de moed hebt er werkelijk kennis van te nemen.

Polarisatie, vervreemding, vijandschap, wij en de anderen die anders zijn. Zo trek ik het thema breder en ook dichterbij huis ook. Van de huidige politiek tot en met ons hart. We horen bij de familie, de clan, de stam of het volk. En om de angst in te dammen en een leefbaar leven te hebben spreken we 'onder elkaar' af (of groeien daar als vanzelf in) hoe we met elkaar omgaan. Dit is onze taal, dit zijn onze regels, dit zijn onze verhalen en rituelen, dit is onze geschiedenis, dit is onze plek, kortom: zo zijn onze manieren. Cultuur dus. Waar mensen met elkaar afspraken maken en die afspraken doorgeven ontstaat cultuur. Van eenvoudig tot zeer complex. Cultuur als dam tegen de chaos van de angst om alles wat altijd dreigt. En dat is altijd in beweging, een en al dynamiek.

Om 'de boel bij elkaar te houden' spelen de mythen, de verhalen van goden en mensen en de daarbij behorende riten en rituelen een grote rol, zo niet een hoofdrol. Ze zijn als het ware fundament en cement tegelijk van dat culturele bouwwerk. Het verlies van het gemeenschappelijk Verhaal (met grote V) in een bepaalde cultuur betekent eigenlijk altijd het einde van die cultuur, zo leert de geschiedenis ons.

Wij leven momenteel in zo'n uitgesproken spannende periode omdat het grote Verhaal van onze cultuur niet meer of nauwelijks hoorbaar nog doorverteld wordt. Het joods-christelijke fundament, het verhaal van onze samenleving is verkrumeld en dat is pijnlijk voelbaar geworden. De uitslag van de recente verkiezingen is er een regelrecht gevolg van.

Voormalig premier Balkenende probeerde te redden wat er te redden viel met een weinigzeggend en te vrijblijvend gepraat over waarden en normen. Maar hij voelde wel degelijk aan wat er uit het lood ging.

En het was het fel bekritiseerde adagium van onze voormalige burgervader Job Cohen: de boel bij elkaar te houden. Mislukt of tot mislukken gedoemd, riepen de critici, want de Amsterdammers ervaren elkaar tegenwoordig louter als vreemden waar ze nauwelijks of geen boodschap aan hebben of waar ze zich te pas en te onpas tegen afzetten of erger.

Maar Cohen stelde daar eenvoudigweg de vraag tegenover: Wat is het alternatief? En die vraag hangt onbeantwoord en onrustbarend in de maatschappelijk lucht.

Ja, er zijn er die menen dat er een eigenlijk maar één echt alternatief is. Het is een voor de hand liggend alternatief en talloze malen in de geschiedenis van de mensheid uitgevoerd: de familie, de groep, de clan, het dorp, de wijk, de stad, het land, het volk zuiveren van alles en iedereen die vreemd, die anders is. Dat is wat nu in de Donbas in Oekraïne door de Russen gebeurt. Dat is wat Hamas in Israël wilde een jaar geleden. Dat is wat Israël nu in de Gazastrook, de Westbank en nu ook in Libanon wil. Maar de prijs die voor de uitvoering van dit alternatief wordt betaald is per definitie uitzonderlijk hoog: het verlies van menselijkheid, het verder voeden van de haat en de angst en het slaan van de diepste wonden die in het gunstigste geval pas na 3 á 4 generaties zijn geheeld.

'Anderen' dus, die weerstand oproepen, die raken aan de immer aanwezige angst voor 'de ander'. We lezen vandaag twee betekenisvolle teksten die onze gedachten kunnen richten en belangrijker: die ons vertrouwen kunnen voeden, die onze hoop op een andere toekomst dan die van haat, vervreemding en geweld levend kan houden en richting geven.

Mozes, die grote eerste leider van het volk Israël, ook hij breekt zijn hoofd erover: hoe hou ik de boel bij elkaar? Hoe organiseer ik de rechtspraak, de hele regelgeving, het bestuur en de onderlinge samenhang van het volk? Volgens de ene traditie is het zijn schoonvader, volgens deze is het de stem van God zelf die hem duidelijk maakt: delegeren. Stel mensen aan die wat kennen en kunnen op het gebied van leiding geven. En zo gebeurt het. Hoe zou het anders moeten? Je zou het met een beetje goede wil de democratisering van de macht kunnen noemen.

En in een betekenisvol ritueel draagt Mozes een deel van zijn leiderschap over aan zeventig mannen die hij er eerder voor uitgekozen heeft. De kracht, de geest die hem in staat stelde om die zware taak van het leiderschap te verrichten wordt als het ware verdeeld over al die anderen.

Zeventig: het getal van de volheid van God. Zo gaan we het voortaan doen. Zo zijn onze manieren.

Maar nu zijn er twee die zich om onduidelijke redenen aan dat ritueel onttrokken hebben. Zij zijn bij het volk achter gebleven en daar spreken zij al in naam van de Ene over hoe het voortaan verder moet. Onrust alom. Want zo was het toch niet afgesproken? Dit kan toch zomaar niet? Stel je voor als iedereen zo maar wat gaat lopen roepen? Waarom houden ze zich niet aan de afspraken? Waarom doen zij niet mee met het overdrachtritueel?

Je voelt wel: de onzekerheid over het leiderschap, de onzekerheid over de te volgen koers, de onzekerheid over de letterlijk te volgen levensweg wordt aangejaagd door dit optreden van beide mannen, terwijl Mozes met al die anderen zich terugtrokken heeft bij de tabernakel buiten de legerplaats. Een jongeman rent namens al die verontruste mensen naar Mozes en vertelt hem wat er is gebeurd.

Maar Mozes heeft snel geleerd. Hij vat hun wegblijven en hun eigenaardige en wellicht eigenzinnige optreden niet op als een aanval op zijn leiderschap, of als een onderuithalen van 'zo zijn onze manieren', maar hij heeft leren vertrouwen - met vallen en opstaan! - dat de stem van de Ene door veel meer mensen wordt verstaan en verwoord. Hij doet er zelfs nog een schepje bovenop: wat zou het heerlijk zijn als iedereen zich zou gaan bezinnen op

wat de Geest van de Eeuwige met ons voorheeft en daarover haar en zijn mond gaat opendoen.

Mozes' gegroeide vertrouwen schept ruimte dat er ook dingen kunnen gaan gebeuren buiten wat 'hoort' en 'zo doen wij dat nu eenmaal'. De gesuggereerde straf die had uitgesproken moeten worden, misschien zelfs de doodstraf, wordt ingeruild voor de ruimte voor die twee die het anders aanpakten. Mozes durft het zelfs aan hen als voorbeeld voor het hele volk te stellen.

Wie zei je dat het waren? O ja, Eldad en Medad. 'God heeft liefgehad' en 'lieveling'. Zouden die namen geholpen hebben om zijn vertrouwen te laten spreken?

Ook de leerlingen van Jezus worden geconfronteerd met mensen die het anders doen dan dat zij vinden dat het moet gaan. 'Wij hebben iemand die ons niet volgt in uw naam demonen zien uitdrijven, en omdat hij ons niet volgde hebben wij hem tegengehouden'. De grenzen moeten gesteld, vinden zij. Wie hoort erbij, wie hoort er niet bij? Wie is een van ons? En wie hoort vooral niet bij ons? Ze zeggen het op een manier die verraadt dat ze er eigenlijk blind vanuit gaan dat Jezus het helemaal met hen eens is.

Maar Jezus neemt een onverwacht ander standpunt in. Waarom iemand die in mijn naam goed doet buitensluiten? Waarom willen jullie die grens tussen jullie en die ander die kennelijk andere keuzes maakt zo scherp trekken? Nee, zegt Jezus, 'wie niet tegen ons, is voor ons'. Kijk, zo schept ook Jezus ruimte. Natuurlijk zijn er mensen die anders in het leven staan. Natuurlijk worden er andere keuzes gemaakt. Maar wat is daar erg aan? Als die mensen nu op hun manier het goede doen, waarom daar nu moeilijk over doen? Waarom die grens opgetrokken?

De Amerikaanse president George Bush meende dat hij de Heer citeerde toen hij na de aanslagen van 9/11 uitriep: 'Wie niet voor ons is tegen ons'. We weten inmiddels hoe rampzalig, polariserend, weerstand oproepend en zo ontwrichtend deze uitspraak met alle gevolgen is geweest. Jezus zegt omgekeerd: Wie niet tegen ons is, is voor ons. Een visie die ruimte laat. Die ruimte schept. Die het de ander gunt om het goede op haar of zijn eigen wijze te zoeken. Die het aan de ander laat om op haar of zijn eigen manier en in het tempo dat bij hem of haar past de demonen van dit bestaan te lijf te gaan en wie heeft daar niet mee van doen?

Ook hier: laat niet de angst dat de ander anders is of anders doet jouw houding ten opzichte van hem of haar bepalen, maar schep ruimte voor het vertrouwen in haar of zijn menselijkheid. Maar... dan gebeurt er iets opmerkelijks in deze tekst. In één adem verandert de toon van zacht en ruimtescheppend naar keihard en volledig ingesnoerd.

Want Jezus komt terug op het beeld van het kind dat hij vlak hiervoor in het midden van de kring van zijn leerlingen had gezet, toen zij onder elkaar de discussie waren aangegaan wie van hen het belangrijkste zou zijn. Over begrenzingsen en angst gesproken.

Met het oog op de kinderen die 180-graden draai in toon en inhoud van Jezus' woorden. 'Wie voor een van deze kleinen die zo vol geloof zijn, een struikelblok zal leggen, voor hem is het maar het beste als er een molensteen om zijn hals ligt en hij in zee wordt geworpen'.

Toevallig stelde iemand me pas de vraag hoe deze uitspraak van Jezus te rijmen is met zijn gebod om lief te hebben en om altijd de ruimte van de vergeving te zoeken. Met een molensteen om de nek de verdrinkingsdood tegemoet? Ik antwoordde dat ik hier een staaltje oosterse dramatiek in hoor. Maar wel als doel om volstrekte duidelijkheid te scheppen.

Want hier ligt dus voor Jezus heel precies de grens. Hij schept alle ruimte voor het vertrouwen in de menselijkheid van de ander. Het gaat niet om de regels en de wetten van 'zo zijn onze manieren' en: alleen als je leeft zoals wij leven deug je en mag je erbij horen. Juist daarvan, van die angstige krampachtigheid die ook zo vaak door de godsdienst wordt gevoed wil hij ons nu net bevrijden.

Maar niemand mag die ruimte innemen, misbruiken om het vertrouwen van kinderen te beschadigen, in de knop te breken, om te zetten in angst en hopeloosheid. Niemand mag de deur naar de toekomst voor hen in het slot gooien door hun open blik naar voren te vertroebelen met beelden van dood en verderf en haat. Deze, misschien wel de meest vergaande uitspraak van Jezus die van de molensteen om iemands hals, geworpen in de zee van de dood, is alleen te begrijpen vanuit zijn hartstochtelijk uitzien naar het koninkrijk van God dat komen zal.

Naar een toekomst dus die zich uitstrekt vol verlangen naar de dag van vrede die aan zal breken. Daar ligt de grens: voor mensen die het vertrouwen van de kinderen in zo'n toekomst breken. En dat was toen aan de orde. En dat is nu in onze tijd opnieuw in allerlei gradaties aan de orde.

Afgelopen woensdagmiddag had ik het voorrecht om aan een klas MBO-leerlingen Zorg en Welzijn een rondleiding in onze Wester te geven. Een stuk of 20 meiden van kleur. De meesten gehoorddoekt en met een islamitische achtergrond, zo bleek. Open gezichten, vragende vingers, nieuwsgierig naar de details van onze kerk en het geloof. Ik vertelde over onze kerk. Dat iedereen hier welkom is. Dat de essentie van het jodendom, christendom en de islam cirkelt rond het mysterie dat de liefde uiteindelijk alle kwaad zal overwinnen. Dat het erom zal gaan elkaar als medemens te blijven zien, van elkaar te leren, nieuwsgierig naar elkaar te blijven. Twintig hoofden knikten instemmend.

Bang zijn we allemaal, dat zit in ons, vertelde ik. Opnieuw een en al instemming. Maar God, Allah, de Eeuwige, de Liefde zoekt jullie en mijn vertrouwen, gaf ik hen mee. Het werd een prachtuur met deze meiden en hun allerhartelijkste docent. Zo maar als cadeautje van het leven. Een oase in een woestijn van vervreemding, een bron van hoop in deze tijd waarin de hoop op een wereld van vrede en samenleven soms ver lijkt te zijn geraakt. Gisteravond vertelden Awraham Soetendorp en jongerenimam Shamir Madhar op het journaal dezelfde boodschap.

Dit is Jezus' norm: het vertrouwen van een kind, van deze jonge meiden en hun generatiegenoten. Oftewel: de toekomst moet open blijven. En zonde is: wat dat onderuit haalt. Of in de weg gaat staan. Of een noodlottig oponthoud gaat geven. Onze lieve Heer gaat nu los. Als je hand je die bestemming laat missen: hak hem dan af, je kunt beter verminkt het leven in gaan dan in het bezit van twee handen naar het dodenrijk gaan. Hetzelfde wordt gezegd van de voet en het oog. Bizarre teksten, zeker wanneer we horen dat ze in sommige oosterse landen in de islamitische variant letterlijk worden genomen.

Maar in symbolische zin zo ontzettend waar. Zo veel meer waar dan ons lief is. De graaicultuur van banken, beleggers en multinationals de wereld in een ongekende crisis heeft gebracht. De rijke landen zijn met stip verantwoordelijk voor de opwarming van de aarde. 'Indien uw hand of uw oog u tot zonde verleidt...'

De lakmoesproef van het geloof is met alle ingewikkelde vragen en uitdagingen waar we soms totaal geen gat inzien eigenlijk buitengewoon eenvoudig: dient wat we doen en laten het vertrouwen van de kinderen dat de toekomst een toekomst van vrede en recht zal zijn? En zo geven beide teksten van vandaag ons twee met elkaar samenhangende volstrekt heldere en uitgesproken actuele boodschappen mee. Niet 'zo zijn onze manieren en zo moet het', is de norm voor ons samenleven, maar in de ruimte van het vertrouwen met iedereen die zich maar aandient - ook al is het iemand die in eerste instantie onze angst en vervreemding oproept - zoeken naar wat de dag van God, de toekomst van vrede dichterbij zal brengen. En dat alles met het oog op het meest kwetsbare vertrouwen: dat van de kinderen. En voor de zekerheid zegt Jezus het nog maar een keer: iedereen heeft zo'n kracht in zichzelf. Als een zout dat alles doortrekt. Jij en ik dus evenzo. Daarom tenslotte dit gedicht

Onderhuids

Wat ik dacht voelde
toen ik jou
voor het eerst –
wil je dat wel
weten
ik durf het je
haast niet
te zeggen

Wat ik dacht voelde
toen ik jou – eerlijk?
iets onbestemds
van vage huiver
oppassen alert zijn nu
terughoudend mijn
woorden kiezen of
gewoon niks zeggen

en hopen dat jij
over gaat

Wat ik dacht voelde
toen ik jou –
anders kwam niet eens
in me op ja jij
praat kleurt
oogt wortelt
bent anders
het duurde
voordat ik kon
denken voelen dat ik
op mijn beurt
al net zo anders
ben als jij

Wat ik denk voel
nu ik jou –
wat was het
dat ik even tijd
nodig had
al was het een
gebroken seconde
om diep te weten
om te keren
dat jij en ik
anders en eender
tegelijk
gelijk
mens
dus

Godzijdank. Amen.

